

мості Верховної Ради Української РСР. 1971. додаток до №50. Ст.375. 8. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.1992р. №9 «Про практику розгляду судами трудових спорів» // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 1995. №1. 9. Конституція України //Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. 10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 09.07.1998р. // Офіційний вісник України. 1998. №32.

Надійшла до редколегії 25.07.01

О.В. Бермічева

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА РЕФОРМУВАННЯ

Стаття 46 Конституції України закріпила право громадян України на соціальний захист та встановила різні види соціального забезпечення, в тому числі і пенсійне. Основним нормативним актом, який регулює питання пенсійного забезпечення у країні, є Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991р. № 1788 [1]. Цей закон, відповідно до Конституції України, гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій. Ця система пенсійного забезпечення ґрунтувалася на принципі «негайної виплати», коли страхові внески до Пенсійного фонду негайно виплачувались пенсіонерам, тобто відбувався солідарний (горизонтальний) перерозподіл доходів нинішніх працівників на користь нинішніх пенсіонерів. Отже, ми можемо констатувати, що в Україні сьогодні існує законодавче закріплена *солідарна система пенсійного забезпечення – система пенсійного забезпечення, за якою внески сьогоднішніх працюючих ідуть на виплату пенсій сьогоднішнім пенсіонерам.*

Окрім цього, ст.9 Кодексу законів про працю України, а також Закони «Про підприємства в Україні», «Про підприємництво», «Про господарські товариства» та деякі інші правові акти стали законодавчою базою для створення так званих недержавних пенсійних фондів (НПФ). Їх функціонування викликає багато дискусій. З одного боку, вже сьомий рік в Україні блукає «привид» приватних пенсійних фондів – перші НПФ в Україні почали створювати у 1994 р. Наприкінці 1999р. було зареєстровано приблизно 100 недержавних пенсійних фондів, із яких фактично функціонувало не більше, ніж півтора десятка. На жаль, свою діяльність вони проводять відповідно до не пенсійного законодавства. З іншого боку, їх існування і функціонування не регулюється жодним нормативним актом, що створює правовий вакуум стосовно цього складного питання.

Вищенаведене свідчить, що *в Україні зараз існує законодавча закріплена солідарна система пенсійного забезпечення і нерегульована законодавством система недержавних пенсійних фондів.*

Не зважаючи на існування і функціонування будь-якої-пенсійної-системи, вона має надавати послуги двох типів. По-перше, це створення надій-

них і привабливих умов для заощадження коштів з метою самозабезпечення у пенсійному віці, а по-друге – гарантування громадянам похилого віку такого рівня життя, який би був не нижчим за прийнятий в країні мінімальний стандарт (незалежно від того, чи була у них можливість заощаджувати кошти протягом трудової діяльності). Як свідчать реалії нашого буття, пенсійна система нашої країни не справляється з наданням жодної із цих послуг. Причини цього лежать на поверхні:

1. Вікова структура населення. В Україні на кожного пенсіонера припадає надто мало працівників. Це співвідношення є важливим, оскільки нинішні пенсіонери отримують пенсії за рахунок внесків із фонду заробітної плати нинішніх працівників. Через низький вік виходу на пенсію в Україні (особливо для жінок) відношення чисельності працюючих до чисельності пенсіонерів також є низьким і надалі зменшуватиметься у міру того, як Україна відчуватиме ефект зниження народжуваності й зростання тривалості життя. На це співвідношення впливає три фактори: рівень народжуваності, смертності та міграція.

2. Економічний розвиток.

– Реальна заробітна плата.

При несприятливому демографічному співвідношенні виходом із ситуації могло б стати збільшення заробітної плати. Адже внески в Пенсійний фонд залежить як від кількості працюючих, так і від їхніх зарплат. Однак розмір зарплати постійно падав впродовж останнього десятиліття.

Причини того, що середній розмір пенсії в Україні утримується на низькому рівні, полягають у низькому віці виходу на пенсію (це сприяє зростанню частки пенсіонерів щодо чисельності працюючих громадян), великому числі категорій працівників, які мають право на пільговий ранній вихід на пенсію, а також у зловживаннях під час нарахування стажу роботи.

– Тіньова економіка.

Високі ставки нарахувань на заробітну плату сприяють підвищенню вартості робочої сили, тому частина підприємств ховаються в тінь. Це дозволяє приховати реальну заробітну плату й ускладнює розрахунки з Пенсійним фондом.

– Високе приховане безробіття.

Безробітні не здійснюють відрахувань у Пенсійний фонд. Тому чим більше безробіття, тим менше надходжень у Пенсійний фонд. В Україні офіційне безробіття є досить низьке, однак високом є так зване приховане безробіття (працівники, які перебувають у неоплачуваних відпустках, працюють неповний робочий день і т.д.).

3. Недоліки організаційної і законодавчої структури пенсійного забезпечення.

– багато рівнів пільг як в плані швидкого виходу на пенсію, так і в плані різних надбавок до пенсій;

– існує близько 13 законів, які регулюють пенсійне забезпечення для людей, які займаються різними видами діяльності. Наприклад,

Закон України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начального і рядового складу органів внутрішніх справ», Закон України «Про державну службу», Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Закон України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» тощо [2; 3; 4].

Отже, той факт, що пенсійна система України потребує реформування, не викликає сумнівів. Але із політико-економічної й технічної точки зору реформування національної пенсійної системи є надзвичайно складним завданням [5; 6].

Пенсійну реформу в Україні розпочато у відповідності з Указом Президента України від 13.04.1998 року «Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні». Основними її напрямками є поступове запровадження трирівневої пенсійної системи, яка передбачає збереження частини існуючої солідарної системи для забезпечення базових пенсій (перший рівень), а також розвиток системи приватних пенсійних заощаджень як обов'язкових (другий рівень), так і добровільних (третій рівень). Структура майбутньої пенсійної системи України вбачається в такому вигляді:

Участь у пенсійному забезпеченні	Обов'язкова		Добровільна	
Рівень пенсійного забезпечення	I рівень Базова пенсія	II рівень Додаткова пенсія	III рівень Додаткова пенсія	
Тип пенсійного забезпечення	Традиційне, на засадах соціального страхування (фінансування пенсій з поточних надходжень)	Повністю фінансована система особистих пенсійних заощаджень (рахунки)	Повністю фінансована система професійного пенсійного страхування	Повністю фінансована система особистих пенсійних заощаджень (рахунків)
Зв'язок страхових внесків і пенсійних витрат	Визначені пенсійні виплати на основі стажу та доходів, внесків за всі роки роботи	Визначені страхові внески. Пенсія залежить від накопичених на рахунку коштів	Визначені пенсійні виплати чи страхові внески	Накопичені на індивідуальному рахунку приватні заощадження

Етапи запровадження	Січень 2001р.	2004–2005р.	Січень 2003р.	Липень 2001р.
Головні передумови запровадження	1) ухвалення нового пенсійного законодавства (пакету законів); 2) запровадження персоналізованого обліку внесків; 3) створення адміністративної інфраструктури; 4) поступове вирівнювання пенсійного віку жінок і чоловіків, поступове його підвищення; 5) економічне зростання, приборкання дефіциту бюджету			Створення системи державного нагляду за діяльністю приватних фінансових установ у сфері пенсійного страхування
Забезпечення-життєвих стандартів після виходу на пенсію різних верств населення	Головне джерело доходів для низькооплачуваних працівників, істотне джерело майбутнього доходу для середньооплачуваних працівників	Неістотне джерело доходів для низькооплачуваних працівників; має більше значення для середньо- і високооплачуваних працівників	Неістотне джерело доходів для низькооплачуваних і середньооплачуваних працівників; важливіше для високооплачуваних працівників	

I рівень – солідарна система, яка функціонує і сьогодні. Виплати в цій системі формуються за рахунок поточних надходжень від сплати пенсійних внесків. Максимальний розмір пенсії обмежений. Немає зв'язку між сумою сплачених внесків та розміром майбутньої пенсії. Ця система спрямована на низькооплачуваних працівників. Також солідарна система забезпечує пенсії соціально незахищеним верствам населення і тому повинна бути збережена.

II рівень – загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, тобто система обов'язкових накопичень громадян. Введення цієї системи передбачає акумулювання особистих пенсійних внесків громадян на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках, облік яких веде державний Пенсійний фонд, або передання цих внесків за вибором громадян у систему додаткового пенсійного страхування – до недержавних пенсійних фондів. Далі, для інвестування цих коштів з метою отримання інвестиційного доходу, шляхом проведення тендеру, державою обираються кілька компаній з управління активами, що управлятимуть коштами загальнообов'язкового пенсійного страхування. Правила інвестування, а також регулювання діяльності управління пенсійними коштами визначаються і провадяться державними органами. Отриманий інвестиційний дохід розподіляється між учасниками та обліковується на індивідуальних рахунках застрахованих осіб. По виході на пенсію кошти з накопичувального рахунку додаються до соціальної пенсії, гарантованої державою.

III рівень – це недержавне пенсійне забезпечення громадян, добровільне додаткове пенсійне страхування. Основними суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є недержавні пенсійні фонди, компанії з управління активами, банківські депозитарні установи, страхові компанії. Недержавне пенсійне забезпечення реалізується через відкриті, корпоративні, професійні недержавні пенсійні фонди і базується на залученні добровільних внесків громадян за певними пенсійними схемами з метою інвестування у цінні папери для отримання прибутку (інвестиційного доходу), який забезпечить їм додаткову пенсію.

Спільним між II та III рівнями пенсійного забезпечення є те, що кошти на накопичувальних рахунках в обов'язковій системі і кошти, заощаджені через недержавне пенсійне забезпечення, є виключно власністю застрахованої особи.

Отже, в процесі реформування буде здійснений перехід до пенсійного забезпечення на страховій основі зі встановленням трьох видів пенсій:

- **соціальної** – за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів;
- **трудової** – за рахунок пенсійних страхових внесків;
- **додаткової** – що забезпечуватиметься інститутами недержавного пенсійного страхування.

Висновок – *основна мета пенсійної реформи в Україні* — створення та поетапне впровадження трирівневої системи пенсійного забезпечення в дію.

Але не дивлячись на реформування пенсійної системи, солідарна система ще багато років залишатиметься важливим елементом пенсійної системи України, оскільки це найкраща система для забезпечення мінімальних, але гарантованих пенсій і захист літніх людей від бідності. І не дивлячись на численні недоліки і проблеми цієї системи, солідарна система пенсійного забезпечення має і переваги. Однією з головних переваг солідарної пенсійної системи перед приватним страхуванням полягає в тому, що виплати індексуються – їхній розмір підвищують відповідно до інфляції. Для України це є важливою перевагою, оскільки в 1993р. інфляція перевищила 100%, і тягар хоча б часткового індексування пенсійних виплат було цілковито перекладено на працююче населення. Страховим же компаніям важко покривати цей ризик, і тому ринку страхування від інфляції не існує.

Список літератури: 1. Закон України «Про пенсійне забезпечення» // Відомості Верховної Ради. 1992. № 3. Ст. 10. 2. Закон України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начального і рядового складу органів внутрішніх справ» // Відомості Верховної Ради. 1992. № 29. Ст.399. 3. Закон України «Про державну службу»// Відомості Верховної Ради. 1993 №52. Ст.490. 4. Закон України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» // Відомості Верховної Ради. 2000. № 35. Ст.289. 5. Сіленко А. Політико-правові аспекти розвитку соціальної сфери: забезпечення прав людини // Право України. 1999. №11. 6. Яковенко Т. Тернистий шлях пенсійної реформи / Газета «Праця і зарплата». №30(274). Серпень 2001р.

Надійшла до редколегії 12.09.01